

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК: 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.1>

ВОЄННІ РЕПАРАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЗА ЕКОЦИД ТА ГЕНОЦИД: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД МИНУЛОГО

Бараненко Д.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова*

Русін Р.М.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова*

Бараненко Д.В., Русін Р.М. Воєнні репарації Російської Федерації Україні за екоцид та геноцид: правові реалії та досвід минулого.

На сьогодні дослідження теми екоциду та геноциду має велике значення. З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, остання зазнає багато втрат, зокрема, серед мирного населення, що в свою чергу має ознаки геноциду, а також щодня піддається ядерному шантажу та іншим загрозам та збиткам, реалізація яких розцінюється як екоцид.

Екоцид та геноцид є тяжкими злочинами проти людства, що визнаються на міжнародному рівні та потребують значних зусиль задля подальшого їх недопущення. За нормами міжнародного та національного права за вчинення екоциду та геноциду настає відповідальність, зокрема у вигляді репарацій за завдану шкоду. Така відповідальність переслідує дві основні мети: покарання за вчинені злочини та створення прикладу наслідків, що впливатимуть на правосвідомість суспільства в бік збереження миру та екологічної безпеки.

Не виключенням має стати і притягнення до відповідальності за екоцид та геноцид, що наразі силами політичної та воєнної еліти Російської Федерації відбувається в Україні. Незважаючи на те, що воєнний конфлікт в Україні фактично відбувається з 2014 року, жодних репарацій Російська Федерація досі не сплатила. Крім того, відповідного рішення, яким би було покладено на державу-агресора обов'язку сплатити на користь України такі репарації так і не було прийнято.

Наразі вирішення питань виплати Україні репарацій значно активізувалось, що є позитивним знаменням як для України, так і для всього цивілізованого світу. У зв'язку з цим актуальності набуває і вивчення історичних прикладів виплати репарацій за екоцид та геноцид тому, що, зокрема, допоможе визначити загальне бачення механізму здійснення таких виплат, а також на теоретичному рівні слугуватиме основою для формування української державної політики з питань притягнення агресора до відповідальності у вигляді сплати відповідної суми коштів за завдану воєнними діями шкоду.

Ключові слова: екоцид, геноцид, шкода, репарації, відповідальність, воєнні дії.

Baranenko D. Rusyn R. War Reparations of the Russian Federation to Ukraine for Ecocide and Genocide: Legal Realities and Past Experience.

Today, the study of ecocide and genocide is of great importance. Since the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine, the latter has suffered many losses, including among the civilian population,

which in turn has signs of genocide, and is daily subjected to nuclear blackmail and other threats and damages, the realization of which is regarded as ecocide.

Ecocide and genocide are grave crimes against humanity that are recognized internationally and require significant efforts to prevent them in the future. According to international and national law, ecocide and genocide are punishable by liability, including reparations for the damage caused. Such responsibility pursues two main goals: punishment for crimes committed and creating an example of consequences that will influence the legal consciousness of society in the direction of preserving peace and environmental safety.

The prosecution for ecocide and genocide, which is currently being carried out in Ukraine by the political and military elite of the Russian Federation, should be no exception. Despite the fact that the military conflict in Ukraine has actually been going on since 2014, the Russian Federation has not yet paid any reparations. In addition, no decision has been made that would impose an obligation on the aggressor state to pay such reparations in favor of Ukraine.

Currently, the process of paying reparations to Ukraine has been significantly intensified, which is a positive sign for both Ukraine and the entire civilized world. In this regard, the study of historical examples of reparations for ecocide and genocide is also becoming relevant because, in particular, it will help to determine the general vision of the mechanism for making such payments, and at the theoretical level will serve as a basis for the formation of Ukrainian state policy on bringing the aggressor to justice in the form of payment of an appropriate amount of money for the damage caused by military operations.

Keywords: ecocide, genocide, damage, reparations, responsibility, warfare.

Постановка проблеми. Протягом усієї історії людства, світ повсякчас здригався від зухвалих та небезпечних проявів екоциду та геноциду. Незважаючи на всі досягнення цивілізації, і наразі досі виникають випадки вчинення вказаних злочинів, які відрізняються від відомих історії застосуванням нових способів завдання шкоди.

Загострення воєнного конфлікту між Російською Федерацією та Україною, спровоковане незаконним захопленням територій останньої, має всі ознаки геноциду та екоциду, що спрямовані як проти українського народу, так і проти усієї Європи та світу загалом. Нажаль, історичний досвід щодо сплати репарацій за зазначені вище злочини іншими державами як виду відповідальності за них не став показовим для Російської Федерації, тому перед Україною та міжнародною спільнотою стоїть нагальне надважливе завдання передбачити належний та ефективний механізм компенсації Україні збитків з урахуванням помилок та похибок минулого.

Стан опрацювання теми. Вторгнення Російської Федерації на територію України призвело, зокрема, і до активізації вивчення питань екоциду та геноциду, а також виплат репарацій за воєнні злочини. Серед вчених, яких цікавили окремі аспекти зазначеної теми, можна виділити наступних: Рибачек В., Сивоед І., Хаустова М., Басиста І., Назар Ю., Хатнюк Ю., Антонович М., Мохончук С., Чурилова Т., Медведєва М., Антоненко В., Хуткий В., Масльонко М., Мазуренко В., Гнатівський М. та ін. Однак, попри значну кількість праць в межах дотичних до теми дослідження питань, все ще лишається вільне місце у ніші юридичної теоретичної літератури, оскільки належним чином вплив історичного досвіду виплат репарацій за екоцид та геноцид на політику побудови можливих варіантів таких виплат Росії на користь України не вивчено.

Мета дослідження полягає у визначенні можливості впливу історичного досвіду виплат репарацій за екоцид та геноцид на політику побудови можливих варіантів таких виплат Росії на користь України.

Виклад основного матеріалу. Екоцид та геноцид не є новими явищами дійсності, а відомі світові вже давно. Не виключенням є і вчинення зазначених злочинів в умовах ведення війн та інших збройних конфліктів.

Так, прояви воєнного екоциду, тобто порушення цілісності та належного функціонування екосистем в результаті здійснення воєнних дій, зафіксовані у Першій світовій війні, зокрема при застосуванні рідкого отруйного гірчичного газу «іприт» під бельгійським містом Іпр, результатом чого стали масові гибелі військових, що безпосередньо знаходились в епіцентрі зазначених бойових дій, та завдання шкоди навколишньому середовищу.

Друга світова війна також не відрізнялась утриманням від пошкодження природних ресурсів та екосистем, а навпаки додала способи їх здійснення. Наприклад, екоцидом, що стався на території України є вивезення німецькими загарбниками чорнозему з під час Другої Світової війни, що значно зменшило гумусний прошарок певних територій.

Варто зауважити, що належних репарацій на відшкодування вказаних збитків отримано не було.

Також яскравим випадком воєнного екоциду є наслідки воєнізованого конфлікту США у В'єтнамі, коли протягом 1967–1972 років США під час проведення воєнної операції застосовували дефолянти та гербіциди, що є сильнодіючими хімікатами. В результаті їх застосування були знищені значні площі тропічних лісів та сільськогосподарських угідь, що в свою чергу негативно вплинуло на стан лісо- та сільськогосподарського виробництва одразу в декількох районах Індокитаю [1, с. 83].

Екологічним злочином стало і забруднення нафтовими продуктами Перської затоки як наслідок воєнних дій Іраку по відношенню до Кувейту у 1991 році.

Враховуючи значну кількість проявів екоциду, ООН створив спеціально діючий орган у вигляді компенсаційної комісії (The United Nations Compensation Commission (UNCC)), основним завданням якого є реєстрація, оцінка та присудження компенсацій для очищення та відновлення ґрунтів, вод, екосистем [2, с. 198-199].

Таким чином, не виключенням є необхідність звернення України до вказаної комісії для отримання від Російської Федерації репарацій, оскільки направлена проти України воєнна агресія Російської Федерації, що згодом переросла в повномасштабну війну, яка відбувається на значних площах української території, має ознаки екоциду. Так, під час ведення бойових дій значних пошкоджень зазнають ліси та лісосмуги, степи, зокрема включені до заповідного фонду, водні об'єкти, поля, атмосферне повітря, рослинний та тваринний світ (внаслідок пожеж, мінувань, обстрілів, зокрема забороненими хімічними снарядами, тощо).

Чи не найбільшу загрозу світовій екосистемі несуть шантаж та погрози навколо української Чорнобильської АЕС, що оснащена шістьма радіоактивними енергоблоками та вважається однією з найбільших в Європі. Так, фізичне захоплення російськими військами території та управління вказаної електростанції, постійні ракетні обстріли над її територією можуть мати наслідком вихід відповідних енергоблоків та спровокувати настання катастрофічних наслідків.

Останнім часом неабияке занепокоєння також викликають дії російських загарбників відносно Каховської ГЕС, що також можуть негативно впливати на стан найближчого навколишнього середовища.

Крім питань екоциду, гостро постає і проблема геноциду. 9 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН 9 грудня 1948 року односторонньо прийняла Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього, де в статті 1 проголосила, що сторони, які домовляються, підтверджують, що геноцид незалежно від того, чи здійснений він у мирний або воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права і проти якого вони зобов'язуються вживати заходи попередження і карати за його здійснення [3, ст. 1]. Статтею 2 вказаної Конвенції геноцидом визнаються дії, здійснювані з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, расову або релігійну групу як таку [3, ст. 2].

Так, злочини геноциду повсякчас вчинялись протягом всієї історії людства, проте не всі вони визнані такими злочинами. Наприклад, під поняття геноциду цілком підпадають події щодо індіанців, євреїв, кримських татар, тощо, однак застосуванням міжнародної кримінальної відповідальності за геноцид є лише Нюрнберзький, Токійський трибунали, Міжнародні трибунали по Руанді та колишній Югославії.

Зокрема, у світовій історії вчинення вказаного злочину фігурує і український народ, який неодноразово виступав у ролі його жертви. Яскравим історичним прикладом навмисного знищення українців слугує Голодомор 1932-1933 років, спровокований радянською політичною верхівкою. У зв'язку з тим, що події Голодомору як факт геноциду проти українського народу широко почали визнаватись нещодавно, а саме після повномасштабного вторгнення Російської Федерації, про будь-які відшкодування, зокрема, у вигляді репарацій за геноцид українців не могло бути й мови.

Події вторгнення Росії на територію України з 2014 року є геноцидом українського народу. Так, про геноцидальні наміри держави-агресора свідчать чисельні випадки масових вбивств цивільного населення, насильницька депортація дітей з території України, публічні заперечення існування української ідентичності, неодноразові заклики знищити всіх, хто притримується іншої думки та прагне її відстоювати, тощо.

Історії відомо чимало випадків стягнення репарацій за злочини, вчинені під час ведення воєнізованих конфліктів, зокрема за екоцид та геноцид. Наприклад, Німеччина після Першої світової війни виплатила у грошовому еквіваленті 36,1 млрд. марок, запозичивши при цьому за кордоном 33 млрд.

Репарації у різній формі стягувалися також з Болгарії, Італії, Румунії, Угорщини та Японії.

По завершенню Другої світової війни СРСР та Польща отримали 500 млн дол., а також значну кількість промислового обладнання, транспортних засобів, матеріалів. За деякими оцінками, репараційні надходження становили 4-5% матеріальних збитків, заподіяних Німеччиною Радянському Союзу. Італія мала сплатити Радянському Союзу 100 млн. дол., Фінляндія – 300 млн. Японія сплатила 39 млн. дол. репарацій та невизначену суму з японських зарубіжних активів азійським державам, які вона окупувала під час війни. Крім Великої Британії, СРСР, США і Франції отримувачами репарацій стали Албанія, Бірма, Греція, Ефіопія, Ізраїль, Китай, Чехословаччина, Польща та багато інших країн. Репараційні програми мали місце після арабо-ізраїльської війни 1948 р. та іраксько-кувейтської війни 1990-1991 рр [4, с. 16].

Можна констатувати, що наразі знову відбувається історичний момент у практиці притягнення до відповідальності за вчинення злочинів екоциду та геноциду, зокрема у вигляді репарацій. За словами Ірини Мудрої, заступниці Міністра юстиції, дуже важливим кроком на шляху до стягнення з Росії репарацій є ухвалення відповідної резолюції Генасамблеї ООН, що є юридичним визнанням світової спільноти відповідальності Росії за війну проти України, зобов'язанням агресора сплатити повні репарації Україні. Невід'ємним компонентом міжнародного компенсаційного механізму буде компенсаційний фонд, який власне виступатиме джерелом компенсації рішення компенсаційної комісії, і наповнюватиметься в першу чергу за рахунок активів Російської Федерації та пов'язаних осіб, арештованих та конфіскованих в державах-учасниках міжнародного багатостороннього договору [5]._

Висновок. Виправдання та підтримка будь-якої форми екоциду та геноциду рано чи пізно призведе до аморалізації суспільства, наслідком чого може бути повне самознищення відповідної нації та людства загалом. Тому цивілізований світ має засуджувати та стримувати будь-які прояви вказаних злочинів, зокрема шляхом створення показової практики настання серйозних негативних наслідків для їх ініціатора, в тому числі у вигляді виплати репарацій у значному розмірі співмірному (у випадках, коли це можливо) тим збиткам, що були завдані вчиненням екоцидом та/або геноцидом.

Так, історія свідчить, що стратегія знищення однією нацією іншої будь-якими способами, зокрема через погіршення екологічного стану середовища її існування, приречена на провал, оскільки міжнародна цивілізована спільнота, що послуговується міжнародними нормами права, відстоює право людини на мирне життя у безпечних умовах. Беручи за увагу проблеми глобального масштабу, такі як ядерна війна, вичерпання ресурсів, кліматичні проблеми, які загрожують виживанню усього людства, воно може вижити лише в умовах повної співпраці і взаємної підтримки кожної з націй, спрямовуючи зусилля на відновлення середовища, в якому людина зможе існувати. Таким чином, враховуючи події сьогодення, а саме вторгнення Російської Федерації на територію суверенної та незалежної України, що почалось ще в 2014 році, варто серйозно підійти до питання стягнення з Росії репарацій за екоцид та геноцид, направлені проти українського народу, шляхом створення для подальшого застосування відповідного механізму притягнення держави-агресора до відповідальності та превентивного застосування засобів забезпечення виплати майбутніх репарацій.

Список використаних джерел:

1. Рибачек В.К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 82–87.
2. Чурилова Т.М. До питання відшкодування шкоди довкіллю України, завданої збройною агресією РФ. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції*: матер. III Всеукр. наук.-метод. конфер., м. Суми, 18 червня 2022 р. Суми, 2022. С. 195–200.
3. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. URL: <https://cutt.ly/X8NmRhW> (дата звернення: 22.02.2023).
4. Ветров І., Гамула І. Формування репараційних претензій до країн-агресорів у ході війни за незалежність України. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності*: зб. мат. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер., м. Київ, 15 квітня 2022 р. Київ, 2022. С. 15–17.
5. Росія має виплатити Україні репарації – відповідну резолюцію ухвалила Генасамблея ООН. URL: <https://cutt.ly/G8NQnJV> (дата звернення: 22.02.2023).